

— Výzkum jazykových dovedností dětí v romském a slovenském jazyce

Terénní výzkum v osadách Rakúsy a Bystrany (14.–21.2.2005)

1. Úvod

Lidská schopnost komunikovat pomocí ustáleného jazykového kódu je vrozená a rozvíjí se nejvíce během několika prvních let života. Jazyk, který se naučíme, nám určí společnost, resp. rodina, do které se narodíme. Mateřský jazyk si tedy dobrovolně nezvolíme. V povědomí veřejnosti však stále přetrvává mylný názor, že všichni, kteří komunikují dvěma jazyky, si druhý komunikační jazyk volí dobrovolně.

Pro většinu z nich však tato volba byla existenční nutností. Mnoho příslušníků jazykových menšin je nuceno si jazyk majority osvojit zejména proto, že přináší možnost zapojit se do socioekonomických vztahů ve společnosti. Je zdrojem lepšího zaměstnání, vyššího příjmu, lepších interkulturních vztahů. Jednoduše přináší klidnější a spokojenější život.

To, jakým způsobem menšiny majoritní jazyk ovládnou, je v každé zemi jiné. V některých zemích existují specializované programy, které využívají menšinového jazyka k ovládnutí jazyka většinového. Jsou však i země, které jazyk menšiny doslova ignorují, nepřipisují mu téměř žádnou hodnotu a ve vzdělání ho nevyužívají. V dalších zemích je dobré ovládnutí majoritního jazyka záležitostí pouze příslušníků menšiny. Tyto země se k menšinovému jazyku nestaví odmítavě, ale ani se příliš nesnaží zefektivnit a ovlivnit ovládnutí majoritního jazyka pomocí celoplošných specializovaných vzdělávacích programů.

K takovým zemím bychom mohli přiřadit Českou republiku i Slovensko. Ačkoliv zde počet příslušníků menšiny proporcionálně neustále narůstá, ani jedna země se nesnaží o zavedení specializovaných výukových metod k ovládnutí majoritního jazyka. Menšinové děti jsou, dá se říct, vhozeny do vody a samy se učí plavat. Majoritní společnost se uchyluje pouze ke konstatování toho, že romské děti neovládají český či slovenský jazyk a že tato nedostatečná znalost se výrazně podílí na jejich školní neúspěšnosti. Ojedinelé snahy využít romský jazyk ve vzdělání dětí (např. Ostravská škola Přemysla Pittera) zůstávají bez větší odezvy.

Určitý nedostatek vyplývá i ze strany odborníků, kteří se romským jazykem zabývají. Dosud chybí celoplošný výzkum, který by mapoval znalost romského jazyka v této komunitě a jeho komunikační využití uvnitř etnika. Pokud není zmapován stav romského jazyka, jen velmi těžko můžeme vytvářet celoplošné vzdělávací programy.

Na Slovensku je situace o něco lepší. Romové v osadách na Slovensku mluví daleko více romsky a svůj mateřský jazyk dosud předávají z generace na ge-

neraci. Avšak ani zde není vzdělávací program, který by tuto skutečnost akceptoval a využil. Není zde dostatek pracovního materiálu v romštině, pedagogové většinou neovládají romský jazyk. Chybí zde obecné povědomí o možnosti efektivního využití menšinového jazyka ve výuce. Nicméně ze zahraničních zkušeností je zřejmé, že dobrá znalost mateřského jazyka může napomoci k uspokojivému zvládnutí jazyka majority.

Výzkum bilingvismu romských dětí ve slovenských osadách Rakúsy a Bystrany je zaměřen na velmi aktuální, společenské i vědecké téma. Cílem výzkumu bylo zjistit, zda romské děti předškolního věku dostatečně ovládají romský jazyk v lexikální rovině a zda je možné tuto znalost využít k rozvoji majoritního jazyka.

Dosavadní provedené výzkumy většinou končí konstatováním, že romské děti ovládají majoritní jazyk špatně, a to z mnoha příčin. Jednou z nich je také vzdělávací systém.

Myslím, že kdyby se romské děti ve škole více dozvídaly o svém etniku, o historii, o jazyce a věděly, že jejich kultura a jazyk mají v povědomí majority určitou hodnotu, lépe a opravdověji by i ony přijímaly to, co je majoritní. Jejich etnická identita mnohdy stojí na chatrných základech bez vnější podpory a uznání.

Majoritní společnost si prozatím není plně vědoma kvality a hodnot romské kultury. Lidé vědí, že Romové mají svůj jazyk, ale někteří ho nepovažují za plnohodnotný. Někdy kvůli předsudkům, jindy z pouhé nevědomosti.

Povinností obou zemí je nejen seznámit majoritu s romskou kulturou a přiblížit jí její aktuální stav, ale také v romské komunitě podporovat a využívat kulturní a jazyková specifika a vhodnými prostředky podporovat romskou národní tradici a hrdost.

| Ve školce v Bystranech, r. 2005 | foto Zuzana Znamenáčková |

2. Cíl a obsah výzkumu

2.1. Výzkum jazykových dovedností dětí v romském a slovenském jazyce

- Hlavním cílem výzkumu bylo zmapovat bilingvální schopnosti dětí v lexikální jazykové rovině s ohledem na faktory, které se na rozvoji bilingvismu podílí (rodina, vzdělávací instituce, učitelé).
- Cílem výzkumu bylo ukázat, že romské děti mají dostatečnou znalost romského jazyka v předškolním a ranně školním věku.
- V případném porovnání s jejich znalostí slovenského jazyka dokázat, že romský jazyk je v tomto (tj. předškolním) věku hlavním komunikačním systémem a že slovenský jazyk je záležitost institucionální výchovy.
- S ohledem na tuto skutečnost byly do výzkumu vybrány zejména ty pojmy, které romské děti tohoto věku v komunikaci často užívají a se kterými se ve svém okolí běžně setkávají.

2.2. Výzkum postojů rodičů k slovenskému a romskému jazyku

- Formou rozhovoru zjistit jejich názor na využití romského jazyka ve vzdělávání.
- Zaznamenat komunikační jazyk rodiny a postoj rodičů k romskému a slovenskému jazyku.

2.3. Popis vzdělávacího systému a postoj pedagogů ke vzdělávání Romů

- Popsat předškolní vzdělávání romských dětí v osadách.
- Zjistit, jaký je zájem o institucionální výchovu a jak je v rámci této výchovy podporován bilingvismus.
- V rámci výzkumu bylo třeba seznámit se s pedagogickým přístupem slovenských učitelů.
- Zjistit jejich názor na romský jazyk a jeho užitečnost ve vzdělávání.
- Ověřit, zda pedagogové ovládají romský jazyk a zda ho využívají, popř. popsat způsob jazykové výuky.
- Zjistit, jak pedagog hodnotí znalosti a schopnosti dětí, které nastoupí do předškolní výchovy, a jejich úspěšnost v ovládnutí majoritního jazyka.

Výzkum stanovil několik podcílů, a to proto, že ke zmapování bilingvální situace romských dětí je nutné přistoupit komplexně. Hlavní výzkum zaměřený na studii jazykových znalostí bylo potřeba doplnit informacemi o vzdělávání, rodině a médiích.

3. Popis výzkumu

3.1. Výzkum jazykových dovedností dětí v romském a slovenském jazyce

3.1.1. Metoda výzkumu

- Výzkum proběhl formou individuálních, řízených rozhovorů s respondenty.
- Respondentům byl dvakrát předložen stejný soubor názorných obrázků (celkem šedesát devět).
- V prvním případě, kdy se mapovala jazyková kompetence v romském jazyce, byl tazatelem rodilý mluvčí romštiny z rodinného okruhu respondenta (většinou jeden z rodičů či blízký příbuzný).
- Výzkum byl veden ve východoslovenském dialektu romštiny.
- V druhém případě, kdy se mapovala jazyková kompetence ve slovenském jazyce, byl tazatelem zástupce majoritní populace.
- Respondent měl slovně reagovat na předložený obrázek odpovědí na otázky typu: Co je to? (*S'oda?*), Kdo je to? (*K'oda?*), Co dělá? (*So kere?*), Jaké je to? (*Savo hino?*).
- Obrázkový soubor respektoval vývojové a kulturní hledisko, tzn. byl vybrán s ohledem na věk dítěte, jeho rodinné a kulturní prostředí.
- V případě, že dítě obrázek nepoznalo, ukázal se mu reálný předmět.
- Do výzkumu byly zařazeny tyto gramatické kategorie – substantiva, adjektiva, verba.
- Do výzkumu byli zařazeni pouze respondenti předškolního a raně školního věku, bez ohledu na pohlaví, socioekonomické zázemí a délku předškolní a školní výchovy. (U dětí školního věku měl výzkum základní slovní zásoby potvrdit dobrou jazykovou kompetenci v romském jazyce a nedostatečnou jazykovou kompetenci ve slovenském jazyce.)
- Délka pohovoru byla dána individuální schopností respondenta (většinou se pohybovala mezi 20–30 minutami).
- Z každého pohovoru byl pořízen audio záznam.

Obrázkový soubor:

- Obrázky byly vybrány ze souboru *Obrazový slovník pro afatiky* Marie Truhlářové (Praha, Avicenum, 1973), vzhledem k jejich dobré názornosti a přijatelné velikosti.
- Soubor obsahoval celkem 69 obrázků z různých okruhů slovní zásoby.
- Obrázky byly vybrány tak, aby respektovaly běžnou slovní zásobu romských dětí v osadě na Slovensku, a to proto, aby výzkum poukázal na skutečnost, že romské děti ovládají romský jazyk a jsou ho schopny efektivně využít v komunikaci uvnitř komunity.
- Z tohoto důvodu se vybraný vzorek slovní zásoby pro komunikaci romského dítěte ve slovenské škole může jevit jako nedostatečný.
- Vzhledem k záměru výzkumu byly ze souboru co nejvíce vyloučeny pojmy, které jsou do romského jazyka přejaty ze slovenštiny (např. romské slovo *tover* – sekera apod.). Jelikož jde o přejímky ze slovenštiny, znalost těchto slov nesouvisí s tématem výzkumu.

Lexikální okruhy

substantiva	slovenský jazyk	romský jazyk
RODINA		
1.	stará mama, babička	e baba
2.	starý otec, dedko	o papus
3.	matka, mamička	e daj
4.	otec, otecko	o dad
ČÁSTI TĚLA		
5.	ruka	o vast
6.	ústa	o muj
7.	ucho	o kan
8.	oko	e jakh
9.	noha	e čang
10.	hlava	o šero
11.	vlasy	o bala
OBLEČENÍ		
12.	klobúk	e staďi
13.	sukňa	e rokľa
14.	topánky	o topanki
15.	nohavice	e cholov
16.	šaty	o gada

	slovenský jazyk	romský jazyk
DŮM		
17.	dóm	o kher
18.	stôl	o skamind
19.	dvere	o vudar
20.	postel'	o hados
21.	zrkadlo	o gendalos
22.	záclona	o firhangos
23.	okno	e blaka /o bloki
24.	pec	e bov
POTRAVINY		
25.	voda	o paňi
26.	mlieko	o thud
27.	zemiaky	o bandurki, o phaba, o gruľi
28.	vajce, vajíčko	o jandro
29.	cibuľa	e purum
30.	múka	o jaro
31.	maslo	e čhil
32.	chlieb	o maro
33.	koláče, zákusky	o šinga
34.	huby	o chundruľa
35.	jablka	o phaba
PŘEDMĚTY DENNÍ POTŘEBY		
36.	lyžice	e roj
37.	nôž, nožík	e čhuri
38.	hrebeň	e khangľi
39.	hrniec	e piri
40.	klinček	e karfin
41.	zápalky	o šablíka
42.	hrnček	e kuči
43.	peniaze	o love
44.	ihla	e suv

Verba	slovenský jazyk	romský jazyk
45.	obliekať sa	te urel pes
46.	umývať sa	to morel pes
47.	krájať	te čhinel
48.	sekať	te čhivel
49.	chovať dieťa	te ľikerel le čhavores pro vast
50.	jesť	te džal
51.	ležať	te thovel pes
52.	nalievať, vlievať	te čhivel
53.	piť	te pijel
54.	smiať sa	te (h)asal
55.	plákať	te rovel
56.	hrať na husle	te bašavel pre lavuta
57.	čítať	te ginel
58.	sedieť	te bešel
59.	česať sa	te uchanel pes
Adjektiva	slovenský jazyk	romský jazyk
60.	rovno	rovno
61.	krivý	bango
62.	vysoký	učo, baro
63.	nízky	cikno
64.	tlstý, tučný	buchlo, thulo
65.	tenký	šuko
66.	malý	cikno
67.	veľký	baro
68.	dlhý	baro
69.	krátky	charno

3.1.2. Výběr respondentů

- Do výzkumného vzorku byly zařazeny děti, které žijí v romských osadách Bystrany a Rakúsy na Slovensku.
- Respondenti jsou předškolního či raně školního věku (4 – 7let) obou pohlaví.
- Do výzkumu bylo zařazeno 10 respondentů.
- Délka jejich institucionální výchovy je individuální, většinou trvala půl roku až dva roky (delší doba se týkala dětí, které již navštěvovaly nultý ročník nebo první ročník školy).
- Děti, které navštěvují mateřskou školu, jsou z rodin, v nichž mají rodiče zájem o vzdělávání svých dětí.
- Tyto rodiny mají nízký socioekonomický status daný charakterem romských osad na Slovensku.

| Autorka (vlevo) v rodině | foto Zuzana Znamenáčková |

Profil respondentů:

celkem:

věk respondenta	5	5	7	6	5	4	6	6	5	6	5,5
pohlaví resp.											
mužské	+	+	+				+				4
ženské				+	+	+		+	+	+	6
mateřská škola											
počet měsíců	–	6	12	12	6	6	6	12	6	12	8,6
škola											
počet měsíců	–	–	6	6	–	–	6	6	–	6	6
počet sourozenců	5	1	n	1	2	1	1	2	1	n	1,75
věk matky	36	27	n	31	26	29	26	27	26	n	28,5
vzdělání matky											
základní			n	+	+	+	+	+	+	n	6
střední (odb.)	+	+	n							n	2
zaměstnání matky	–	–	n	–	–	–	–	–	–	n	0

legenda: + ANO, – NE, n NEZJIŠTĚNO

Shrnutí tabulky:

- Do výzkumu bylo zahrnuto celkem 10 respondentů, 4 mužského a 6 ženského pohlaví.
- Průměrný věk respondenta byl 5,5 let.
- Mateřskou školu navštěvovalo 9 respondentů, průměrná délka docházky do MŠ byla 8,6 měsíců
- Do školy chodilo 5 respondentů v délce 6 měsíců.
- Průměrný věk matky byl 28,5 let.
- Šest matek dosáhlo základního vzdělání, dvě matky středního odborného vzdělání. U zbylých dvou nebyla tato informace zjištěna.
- Všechny matky jsou nezaměstnané.

3.2. Výzkum postojů rodičů k slovenskému a romskému jazyku:

Tématem rozhovoru s rodiči respondentů byl romský a slovenský jazyk, jeho využití v rodině a ve škole, příčiny dobré či špatné znalosti jazyků. Rozhovor s rodiči byl důležitý k osvětlení výsledků výzkumu. Byl uskutečněn s většinou rodičů, a to ihned po ukončení výzkumu s dítětem, a reagoval tak na jeho výkon. Z každého rozhovoru byla pořízena audionahrávka.

Jazyk respondentů a komunity

Romský jazyk má v osadách na Slovensku stále své pevné místo a je hlavním komunikačním prostředkem uvnitř skupiny. V tomto jazyce také probíhá interakce matka-dítě. Děti předškolního věku proto mluví velmi dobře romsky. Slovenský jazyk je pro Romy jazyk médií, školy, mezikulturní komunikace. Většina rodičů na své děti před vstupem do školy slovensky vůbec nemluví. Pokud ano, jedná se pouze o běžné komunikační fráze. Romské děti se v předškolním a raně školním věku dostanou do kontaktu s majoritní populací pouze v mateřské škole či na základní škole, a to ve velmi omezené míře, jelikož často chodí do školy společně s vysokým procentem romských dětí. Z řad majority je tedy pouze pedagogický sbor. Dospělí majoritní jazyk také příliš nevyužívají. Slovensky mluví pouze v obchodě, u lékaře, na poště, v dopravních prostředcích, na úřadech. Další mezikulturní kontakt je vlivem vysoké nezaměstnanosti a izolovanosti osad a celé komunity omezen. Jazyková kompetence ve slovenském jazyce má tedy přesně dané využití a omezuje se na určité komunikační situace.

Socioekonomické zázemí respondentů

Romské osady na Slovensku jsou umístěny v regionech s vysokou nezaměstnaností jak majoritního, tak menšinového obyvatelstva. Nezaměstnanost Romů v některých oblastech dosahuje i 100%. Tato situace je dlouhodobá, a Romové jsou tedy závislí na pobírání sociálních dávek. Výše dávek se v rámci sociální politiky státu v nedávné době snížila na minimum. Romové v osadách žijí ve velmi špatných bytových, hygienických a sociálních podmínkách. Patří k nejnižším vrstvám obyvatel s velmi nízkým socioekonomickým statutem.

3.3. Rozhovor s ředitelkou mateřské školy

Situace ve školství byla v rámci výzkumu zmapována pomocí rozhovoru. Otázky byly zaměřeny na typ a formu institucionální výchovy, zájem o ni ze strany Romů, způsob bilingvního vzdělávání. Rozhovor byl veden s ředitelkou mateřské školy v Bystranech a s dalšími dvěma pedagogy zařízení.

4. Výsledky výzkumu

4.1. Výzkum jazykových dovedností dětí v romském a slovenském jazyce

Vzhledem k různorodým výsledkům a malému zkoumanému vzorku nelze provést celkové hodnocení výkonu všech dětí. Z tohoto důvodu byl výkon dětí hodnocen individuálně. I přes to z výzkumu jazykových dovedností vyplynulo několik obecných závěrů:

- Všechny zkoumané děti prokázaly lepší výkon v romském jazyce.
- Výkon dětí v romském jazyce byl mnohdy téměř stoprocentní.
- Pouze jeden respondent prokázal špatný výkon jak v romském tak slovenském jazyce. V jeho případě lze usuzovat na horší verbální nadání, či nižší intelekt.
- Vybavování pojmů v romském jazyce bylo u většiny dětí rychlejší než vybavování pojmů ve slovenském jazyce. U mnoha dětí se objevila neznalost romského slova leketa – zástěra.
- Při vybavování slovenských pojmů pomáhal dětem kontext nebo nápověda první slabiky. Kontext se však uplatnil zejména u názvů potravin, jelikož děti chodí nakupovat do slovenských obchodů.
- V romském jazyce nebyla nápověda kontextem téměř nutná.

- Ze slovenských slov děti často aktivně znaly části těla – zřejmě pod vlivem říkadel, která se v předškolním zařízení naučily.
- U dětí, které měly velmi malou nebo žádnou znalost slovenštiny, nevadilo, pokud jsem se do výzkumu v romském jazyce zapojila jako examinátor. Tyto děti nebyly mým „gádžovstvím“ nijak ovlivněny, a tudíž se mnou dokázaly mluvit romsky.
- Do výzkumu v romském jazyce jsem se mohla zapojit i tehdy, pokud mě dítě dobře znalo a bylo již z předchozích setkání zvyklé se mnou mluvit romsky.
- Naopak děti, které slovenský jazyk ovládaly lépe, měly tendenci se mnou mluvit slovensky. V tomto případě velmi účinně fungoval romský examinátor.
- Některé děti, pokud nevěděly slovenský výraz slova, řekly ho alespoň romsky.
- U některých dětí se při druhém překladu projevil negativní transfer, tzn. vybavovaly se jim pojmy v jazyce, který byl zkoumán jako první. Tato situace se většinou během několika prvních slov zlepšila a děti plynule přešly do myšlení v druhém jazyce. Jednalo se především o děti, které uměly aktivně romsky i slovensky. Tato skutečnost ukazuje na dobrou úroveň oddělení jazyků jako dvou samostatných systémů.
- Děti, které navštěvovaly předškolní a školní zařízení delší dobu, ovládaly slovenský jazyk lépe, avšak zcela nedostatečně pro úspěšné zvládnutí nároků školy.
- Děti, které navštěvovaly předškolní zařízení kratší dobu, podávaly ve slovenském jazyce horší výkon. Většinou však znaly výzkumná slova alespoň pasivně.
- Vzhledem k tomu, že u některých dětí byla z důvodu špatné aktivní znalosti slovenského jazyka sledována pouze pasivní slovní zásoba, nelze obecně říci, které slovenské výrazy činí dětem největší obtíže. Výkony v této oblasti byly individuální.

4.2. Výzkum postojů rodičů k romskému a slovenskému jazyku

Z výzkumných rozhovorů s romskými rodiči vyplynulo několik zajímavých závěrů:

- Rodiče si jsou vědomi, že jejich děti nemluví dobře slovensky, někteří to vnímají jako svou vinu.

(p. Horváth, Bystrany, 15.2.2005)

No takhle Vám to řeknu. Moje děti neumí dobře slovensky a můžeme za to my, protože na ně mluvíme romsky.

- Rodiče by uvítali, kdyby děti chodily do smíšené mateřské školy či školy. Jako důvod uvádí své pozitivní zážitky ze školy, kterou navštěvovali spolu s gádži.

(pí. Kandračová P., Bystrany, 15.2.2005)

...Já jsem chodila od začátku do školy jen s gádžema. Vůbec nic jsem jim nerozuměla. Ale pomalu jsem se od nich učila.

No a naše děti chodí do školy jen s romskými dětmi. Celý den mluví jen romsky, ve škole i doma. No a takhle se ani slovensky pořádně naučit nemůžou. Nemají kde...

(pí. Kandračová P., Bystrany, 15.2.2005)

...Co my jsme chodili do školy, tak jsme se naučili slovensky. No ale proč? Protože jsme chodili s gádžema. Školy nebyly rozdělené tak jak jsou teď. Romská škola a gádžovská škola. Seděli jsme s gádžema v lavici.

Ted' je ve třídě jen učitelka, která mluví slovensky. Děti se mezi sebou baví romsky.

Když pak dítě přijde do školy nebo do mateřské školy, tak opravdu nerozumí. Učitelka mu řekne např.: „Ferko pojd' sem!“ No, ale on pořád stojí a neví, co má dělat. Čeká. No a učitelka mu to řekne ještě jednou a ukáže rukou (gesto). Pak už ví, co má dělat a tak se učí. První, co se naše děti naučí, je věta: Paní učitelka, prosím si na záchod.

Nevím, proč se školy rozdělily. Asi to byl nějaký zákon. Bylo to někdy v devadesátých letech.

(p. Horváth, Bystrany, 15.2.2005)

...Já mám ještě ze školy gádže kamarády. Když něco potřebuji, tak mi pomůžou. Zadarmo to pro mě udělají, protože jsme kamarádi. Když k nim jdu, pobostí mě. Ty, co se mnou chodili do školy, ty, co mě znají, se ke mně chovají dobře. Ty, co mně neznají, tak ne.

- Rodiče na své děti mluví pouze romsky.

(pí. Horváthová, S., 16.2.2005, Bystrany)

Tumen vakeren le čhavenca romanés abo gadžikanés?

Ča romanés.

Te jon avle andre školka, ta na džanenas gadžikanés?

Na. Aňi jekh lav.

(pí. Kandračová P., 15.2.2005, Bystrany)

A vy jste děti učila romsky nebo i slovensky?

Ne, jen romsky. Teprve když měly jít do školy, tak jsem jim řekla základní fráze. Prosím si na záchod. Pojd' sem. Ukaž mi atd.

- Znalost slovenštiny mají předškolní děti zejména z televize.

(pí. Horváthová, 15.2.2005)

A vy mluvíte na děti více romsky nebo slovensky?

No, jen romsky, slovensky se učí samy. Když se dívají v televizi na pohádky tak jim to jde do hlavy samo.

(p. Horváth, 15.2.2005)

Takže, když jde dítě do školy, tak slovenštině sice rozumí, ale nepoužívá ji?

Přesně tak. Ale ve vesnici bydlí děti, se kterými rodiče mluví i slovensky, a ty umí. Ale tady v osadě to tak není.

- Rodiče by uvítali, kdyby se k výuce slovenštiny užíval romský jazyk.

(pí. Horváthová, S., Bystrany, 16.2.2005)

Myslíte, že by dětem pomohlo, kdyby se romština ve škole více využila?

Pomohlo by jim to, když děti ještě neumí dobře slovensky, tak těm by to určitě pomohlo.

Taky si myslím, že by jim to pomohlo, protože některé děti, když přijdou do školky tak neumí slovensky.

No, některé ani do školky nechodí. Tak těm obzvlášť by to pomohlo.

(p. Horváth, Bystrany, 15.2.2005)

A co říkáte na to, kdyby byla ve škole romská učitelka?

No, určitě by to bylo lepší, protože by dětem pomáhala učit se slovensky. Řekla by jim, tohle se řekne romsky takhle a slovensky takhle.

(pí. Kandračová, Bystrany, 15.2.2005)

Co myslíte, bylo by dobré, kdyby ve školce byla romská asistentka?

Ona tam je.

No a je to dobré?

Je, pomůže jim, hlavně když děti nerozumí, stejně tak jako jsem to teď dělala já.

- Neznalost slovenštiny rodiče vnímají jako handicap. Názory na to, kdy by se měly děti začít učit slovensky, se různí.

(p. Horváth, Bystrany, 15.2.2005)

...Počkej, já vím, na co narážíš. My děti učíme náš romský jazyk, ale ten jim ve škole k ničemu není. Když se chtějí vyučit, tak musí umět dobře slovensky, ne romsky. No takže kdyby on (jeho dítě) měl umět dobře slovensky, tak by s ním někdo musel odmalička mluvit slovensky.

| Doma ve vesnici, Bystrany 2007 | foto Zuzana Znamenáčková |

(pí. Horváthová, navazuje)

...Ale to se naučí až ve škole, nebo ty, co chodí, ve školce. Slyší, jak mluví učitelka a postupně se učí jednotlivá slova, věty. Pak umí i slovensky i svůj jazyk...

(pí. Horváthová, S., Bystrany, 16.2.2005)

...Mě je to jedno, protože moje děti umí jak romsky, tak slovensky, takže to nepotřebují. Myslím si, že umí více slovensky než romsky.

Čím myslíte, že to je?

Nevím, ale já jsem je tak vychovávala, asi mluvíme s dětmi více slovensky než romsky.

Takže vy s dětmi mluvíte více slovensky?

No, ne že bychom mluvili více slovensky, ale když např. řeknu zrkadlo, tak jim řeknu, že je to gadžikano lav....

4.3. Rozhovor s ředitelkou a učitelkou mateřské školy

Rozhovor s ředitelkou, paní Magdalenou Hamrákovou, a romskou učitelkou, slečnou Marcelou Čonkovou, byl uskutečněn 17. února 2005 v mateřské škole Bystrany. Natáčení rozhovoru trvalo necelé tři hodiny.

Mateřská škola byla v Bystranech založena v roce 1976 a od počátku je pouze pro romské děti. Paní ředitelka zde pracuje od roku 1980. Mezi Romy má přátele a z jejich názoru je znát, že si Romů váží.

...Rodiče se o děti starají. Děti chodí čistě oblečené, umyté – to bych maminkám ublížila, kdybych řekla, že chodí špinavé...

...v zimě je slabší docházka, děti nemají boty, oblečení, navzájem si půjčují. Jednou přijdou jedni, poté druzí...

... každý mi říká, že Cigáni mají výjimky. Nemají, není to pravda. Za stravu si také platí a stejně jsou na tom Slováci v hmotné nouzi, nikdo žádné výjimky nemá...

Paní ředitelka se dobrovolně účastnila dvouletého kurzu romštiny. Sama tedy romštinu ovládá poměrně dobře a podle jejích slov i slov romské učitelky by se bez znalosti romštiny při práci s romskými dětmi ani neobešly.

...ze začátku školního roku není s dětmi téměř žádný kontakt ve slovenštině, takže je potřeba romštinu využít. Některé děti mluví tak napůl. Umí – Prosím si (první, co je učíme) a řekne: „Prosím si muterel“. Některé věty použijí celé v romštině. Když mi něco dítě řekne romsky, tak mu to zopakují slovensky... (p. Hamráková M.)

... na začátku roku s nimi více mluvím romsky, tak se na mě obrací více než na druhou paní učitelku (ta není Romka), ale postupně ubírám a později romštinu úplně vypouštím. Je únor a jak jste si všimly, tak jsem za tu hodinu řekla jenom dvě slova romsky, a to navíc chlapci, který nechodí moc často, tak ještě tak nerozumí, snažím se použít maximálně 2–3 slova ... (sl. Čonková)

S paní ředitelkou se učitelky shodují v tom, že děti mají při vstupu do mateřské školy dobrou slovní zásobu v romštině a že je tedy možné romštinu ve výuce využít. Způsob, jakým se romština využívá, popisuje paní učitelka takto:

...např. se učíme barvy a já řeknu: „děti toto je LOLI farba“ a oni vědí, co je loľi, ukážou vám to a pak řeknu toto je červená – děti aká to je – LOLI a loľi je aká slovensky – červená. Bez toho romského jazyka by jsme se nepohnuli....(sl. Čonková)

V případě, že v romském jazyce není výraz pro slovenské slovo (např. zvíře), tak paní učitelka používá pouze slovenský výraz. Na začátku roku se děti v této mateřské škole učí k romským slovům slovenské ekvivalenty.

Největší důraz ve vzdělávacím procesu tedy kladou na jazykovou výchovu. Děti se učí nová slova podle jednotlivých okruhů slovní zásoby, učí se básničky a říkadla i přesto, že jim zpočátku nerozumí. Podle slov paní ředitelky tak alespoň získávají cit pro slovenský jazyk, rytmus i pasivní znalost gramatických pravidel.

Znalost romštiny je pro pedagoga podle slov obou dotazovaných naprostou nutností. Co se může stát, pokud pedagog romštinu neovládá, vypráví slečna Čonková.

...Kolegyně z vedlejší třídy, když první rok přišla, tak byla úplně zoufalá, nedokázala s dětmi nic udělat, musela jsem ji naučit základní slovíčka, aby vůbec mohla pracovat... (sl. Čonková)

Stejně jako rodiče romských dětí se i obě dotazované shodují v tom, že by bylo lepší, kdyby romské děti chodily do školy se slovenskými dětmi, protože by tak měly větší možnost užívat během vzájemné komunikace slovenštinu. Na vlastní oči jsme při sledování výuky v mateřské škole viděly, že romské děti mluví slovensky pouze na paní učitelku. Při volné hře či jiných aktivitách, kdy spolu mohly volně komunikovat, užívaly romštinu. Prostor pro slovenský jazyk je velmi malý.

Myslíte, že je dobré, že romské a slovenské děti chodí do různých škol?

Ne, určitě ne, protože kdyby tady byly děti i slovenské, tak by od sebe více pochytily. Více by se poznaly a neměly by od sebe odstup. V zákoně to není, vzniklo to tak, že romských dětí bylo hodně a kapacita škol nestačila.

(pí. Hamráková)

Podle slov paní ředitelky většina dětí chodí do mateřské školy jeden rok. Rodiče z osady mají o mateřskou školu velký zájem. Hlavně pokud ji již navštěvoval sourozenec. Kapacita však nedovoluje uspokojit všechny. Žádost o rozšíření mateřské školy byla zamítnuta. Děti se zde naučí spoustu nových věcí, s jazykem však mají problémy i nadále, a to zejména s gramatikou. Děti odpovídají jednoslovně, když vypráví, dělají spoustu gramatických chyb. Paní ředitelka je toho názoru, že kdyby děti chodily od tří let, tak by byl jazykový deficit mizivý. Z tohoto důvodu většina dětí se špatnou znalostí slovenštiny musí nastoupit nejprve do nultého ročníku a teprve poté do první třídy.

Stejná situace jako u nás potkává romské děti i jinde na Slovensku. Před vstupem do školy mají největší problém s majoritním jazykem. Krátce před nástupem do školy jsou děti vyšetřeny psychologem a je posouzena jejich školní zralost. Vzhledem k nedostatečnému osvojení slovenského jazyka však naprosto selhávají ve verbálních úkolech, což negativně ovlivňuje jejich školní zařazení. Chybné zařazování romských dětí do speciálních či zvláštních škol nelze dávat za vinu psychologům, ale nevhodnému vzdělávacímu systému v České i Slovenské republice, který není připraven a uzpůsoben pro děti z menšin, které mají špatné znalosti majoritního jazyka.

Na závěr rozhovoru jsem se zeptala slečny Čonkové, v čem vidí hlavní problém Romů na Slovensku. Její názor je zajímavý.

...když se zruší kolonie, tak to nikomu neublíží, romská kultura nezanikne, my to máme v sobě. Děti se na kolonii nemůžou naučit nic lepšího než dělá matka, otec. Romské matky se nechtějí nechat zahánět, ale když nemají žádný lepší vzor, nejsou integrované ve vesnici, tak se nemůže nic změnit. Ve vesnici by se učili vzájemně od sebe, ale bílí se nechtějí od Romů nic učit. Na kolonii se nemá nikdo od nikoho co učit...

Paní ředitelka mi na závěrečnou otázku, čeho si u Romů nejvíce váží, odpověděla takto:

...nejvíce si vážím jejich dobrosrdečnosti, soudržnosti a štědrosti...

...děti když si přinesou něco sladkého tak hned nabízí, umí se rozdělit, slovenské děti by to takhle neudělaly...

5. Závěr

Z výzkumu bilingvismu v romských osadách Rakúsy a Bystrany, z rozhovoru s rodiči, s ředitelkou a učitelkou v mateřské škole shodně vyplývá, že romské děti umí romsky před vstupem do školy velmi dobře. Se slovenským jazykem se většina z nich intenzivněji seznámí teprve poté, co nastoupí do vzdělávacího systému. Většina dětí se v mateřské škole před vstupem do školy naučí slovensky o něco lépe. Jedná se však zejména o lexikální oblast. Gramatická pravidla jim činí problémy i nadále. A proto některé z nich nemohou kvůli nedostatečné znalosti majoritního jazyka nastoupit do první třídy. Pro tyto děti je zřízen tzv. nultý ročník, kde se výuka zaměřuje zvláště na slovenský jazyk. U dětí, které do mateřské školy nedochází, lze předpokládat, že jazykový handicap bude daleko větší, a to proto, že rodiče s těmito dětmi slovensky vůbec nemluví. Děti ovládají slovenský jazyk pouze pasivně, a to převážně z televize. Tyto děti také nastupují do nultého ročníku. Lze předpokládat, že ani tyto děti před vstupem do první třídy svůj handicap nevyrovnejí.

Ze závěrů výzkumu vyplynulo, že romské děti ovládají romský jazyk na dostatečné úrovni, a je ho tedy možné využít jako pomocný jazyk k osvojení si dobré znalosti slovenského jazyka. Tuto skutečnost ve výzkumu názorově podporují rodiče i pedagogové.

Zároveň se všichni shodují na tom, že by se výuka slovenštiny mohla urychlit a zefektivnit i tím, že by romské děti při vzájemné komunikaci se slovenskými dětmi v mateřské škole a později ve škole měly příležitost mluvit intenzivněji slovensky. V současné době, kdy romské a slovenské děti chodí do odlišných škol, není možné toto přání uskutečnit.

V současné době tedy není romština ve vzdělávacím procesu využívána. Její použití je zatím omezeno na komunikaci uvnitř romské komunity. Slovenský jazyk pro Romy nadále zůstává jazykem, který jim bohužel spíše zavírá dveře k úspěšnému vzdělání, dobrému zaměstnání a optimálnímu životnímu uplatnění.

Summary

Research on the linguistic competence of children in the Romani and Slovakian Languages

This paper describes field research carried out in the Roma settlements of Rakusy and Bystrany in Slovakia. The author poses the question of whether children's proficiency in their mother tongue (the minority language) can be used in instruction in the educational setting as a means toward helping them to acquire proficiency in the majority language. She argues that, in order to address this issue, children's competence in Romani needs to be mapped, as well as their communicative use of both minority and majority languages, and this needs to be considered with regard to parental and teacher attitudes and their perspectives on using Romani within the educational setting. The research was conducted among ten children between the ages of 4 and 7, who live at a low socioeconomic level in the Roma settlements, where the main language of communication is the eastern Slovakian dialect of Romani. The respondents were shown pictures of everyday objects (categories: family, parts of the body, clothing, house, basic foods, objects used in daily life; in addition 15 common verbs and 10 adjectives were also included for a total of 69 vocabulary terms). The children's competence in recognizing these terms in both Romani and Slovakian was assessed. Interviews were conducted with parents and with teachers and the school director. The author concludes on the basis of the assessments and interviews that: the children were all very proficient in the Romani terms as they entered school; for most of the children school was the first real encounter with the Slovak language; the majority of the children who had been in preschool before entering the first grade exhibited a better grasp of Slovakian, although this was only in the lexicon and they had more difficulty with grammatical rules. She suggests that it is important for children to attend a 'Grade zero', aimed primarily at developing knowledge of Slovakian, before they enter first grade, not only for children who have limited acquaintance with Slovakian, but in general, given that many children have only a passive ability in Slovakian due to the primary influence in that language coming from television. Both the parents and the school support the idea of using the children's competence in Romani as a means to help them acquire the majority language. However, the author argues that the most effective and quickest way to achieve this would be to give the children more opportunity to speak Slovakian. As long as the school remains segregated to only Romani children, however, use of Slovakian will continue to be limited.

Shukti Chaudhuri-Brill

Romano džaniben – jevend 2007
Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Toto číslo časopisu vyšlo za finanční podpory České rady pro oběti nacismu

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková, Helena Sadílková a Adéla Gálová
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Sazba: Petr Teichman
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků
nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno
Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.